

მკა კაჭარავა

ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია*
(XVII საუკუნე)
ნაწილი II

კვლევა გაგრძელდება ჟურნალ „ნაწილების“ VI ტომში დაბეჭდილი სტატიისა „ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია (XVII საუკუნე), ნაწილი I.“* ნაშრომის მიზანია XVII საუკუნეში მოღვაწე ალავერდელ მთავარეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენა.

ამბა ალავერდელი გრიგოლ (ჩოლოყაშვილი)
დაახლ. 1664 – 1679

გრიგოლ ჩოლოყაშვილის ალავერდელობა კახეთის სამეფოს ისტორიის შედარებით მშვიდობიანი განვითარების თანადროულია. 1664 წლისათვის ვახტანგ V შაჰნავაზის ძე – არჩილი, შაჰის მოთხოვნით ირანს გაიწვიეს, გაამაჰმადიანეს და შაჰ ნაზარ-ხანად წოდებულს კახეთის მეფობა უბოძეს (1664-1675).

ახლადგამეფებულმა არჩილმა დედაქალაქი გრემიდან თელავში გადაიტანა, განაახლა მთელი კახეთის სამეფოს ეკლესიები, „დასხნა ეპისკოპოზნი, მატა სჯულსა და შენობასა ქუეყანისასა“ (3. 603).

გრიგოლ ჩოლოყაშვილი კახეთის სამეფო სახლობასთან დაახლოებული წარჩინებული ოჯახის წარმომადგენე-

* ნაშრომი „ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია (XVII საუკუნე)“ (ნაწილი I) და „ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია (XVII საუკუნე)“ (ნაწილი II) მომზადდა FaRiG-ის (Friends of Academic Research in Georgia) მხარდაჭერით.

* ნაწილები, ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი, №6, 2010, გვ. 121-152.

ლია. მისი მამა – რევაზ ჩოლოყაშვილი თეიმურაზ I-ის სახლთუხუცესი და მისი ერთგული თანამებრძოლი იყო*.

გრიგოლ ჩოლოყაშვილის ძმა, ასევე რევაზ ჩოლოყაშვილი, აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეა.

ალავერდელი მღვდელმთავარი მოწმედ იხსენიება 1664 წლით დათარიღებულ ნასყიდობის წიგნში (3. 368), თუმცა მისი ვინაობა არ ჩანს. პირდაპირი ცნობა ამ დროინდელი ალავერდელი მღვდელმთავარის ვინაობის შესახებ არ გაგვანჩნია. შესაძლოა ახლად გამეფებული არჩილის დასმულ ეპისკოპოსთაგან ერთერთი ალავერდელი მღვდელმთავარი გრიგოლ ჩოლოყაშვილიც ყოფილიყო.

არსებულ ცნობებში ალავერდელის რანგში გრიგოლ ჩოლოყაშვილი პირველად 1667 წლისათვის, არჩილის ქორწინებასთან დაკავშირებით გვხვდება. 1668 წელს არჩილი კახთა მეფის – თეიმურაზ I-ის შვილიშვილზე დაქორწინდა. არჩილ მეფის ქეთევან ბაგრატიონზე დაქორწინებაში კახ დიდებულებთან ერთად დიდია ალავერდელი მღვდელმთავარის – გრიგოლის წვლილი: „კახს ბატონს, მეფეს არჩილს კახნი და ალავერდელი გრიგოლ შეადგა და ბატონის თეიმურაზის შვილისშვილი ქეთევან შეერთო, დააჯერეს.“ არჩილმა ქეთევანზე იქორწინა: „კახთ შეექნა დიდი გახარება.“ ქორწილი პარიზის ქრონიკის თანახმად „ტბილისს ქალაქს“ გაიმართა (21. 117). ცხადია, არჩილ მუხრან-ბატონისა და ქეთევან ბაგრატიონის ჯვრისწერა კათალიკოსის, ამ დროისათვის დომენტი III-ისა (1660-1676) და ალავერდელი მღვდელმთავარის – გრიგოლის მონაწილეობით შედგებოდა.

ალავერდელი ეპისკოპოსი ქორწინების პოლიტიკურ მნიშვნელობას სათანადოდ აფასებს. ქეთევან ბაგრატიონზე დაქორწინებით არჩილ მუხრან-ბატონი კახ ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახს დაუკავშირდა და მისივე სიტყვებით „უმეტეს მკვდრად“ დაიპყრო კახეთი (4. 603). პოლიტიკური მო-

---

* „... ღმრთისა მიერ კურთხეულმა დიდისა და ცათა [მობაძავისა] ალავერდ[ის] წმიდის გიორგის საყდრის საჭეთმკურთხებელ-მქონებელმან ... ძემან სახლისუხუცის რევაზისამან ანბა ალავერდელმა პატრონმა [გრიგოლ] ...“ (ქსდ. III, გვ. 566).

ტივაციის გარდა, გრიგოლ ალავერდელს პირადი ინტერესიც ამოძრავებს. გრიგოლ ჩოლოყაშვილის ოჯახი თეიმურაზ I-ის კართან იყო დაახლოებული. გრიგოლის მამა, რევაზ ჩოლოყაშვილი, თეიმურაზ მეფის ერთგულ სამსახურს შეუწირა (4. 443; 597). გრიგოლიც კას ბაგრატიონთა მომხრეთა შორისაა საგულგებელი. ამ ქორწინებით ქეთევან დედოფლის სახით, კახეთის სამეფო ტახტზე კანონიერი მემკვიდრე – კას ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის წარმომადგენელი აღმოჩნდა. გრიგოლ ალავერდელის აქტიური ჩარევა ასეთი მნიშვნელობის საკითხის გადაწყვეტაში, მის დიდ ავტორიტეტს მოწმობს.

არჩილმა განაგრძო როსტომის მიერ დაწყებული ძლიერ დაზიანებული ალავერდის ტაძრის აღდგენა-განახლება (4. 549)*. აღდგენითი საქმიანობის ინიციატორი და თანამონაწილე იქნებოდა გრიგოლ ალავერდელი.

მოგვეპოვება გრიგოლ ალავერდელის მიერ გაცემული ორი შეწირულების წიგნი. ერთი მათგანი 1670 წლითაა დათარიღებული და გაცემულია კირილე ბოდბელი მთავარეპისკოპოსისადმი. ამ საბუთიდან ირკვევა, რომ კირილე ბოდბელს ალავერდისათვის შეუწირავს თავისი რძალი – მარიამ ჩოლოყაშვილი, ხოლო გრიგოლ ალავერდელი კირილე ბოდბელსა და მარიამის შვილებს მათივე თხოვნის საფუძველზე უბოძებს ყმა-მამულს (17. 566; 20. 1448-636)** გრიგოლ ალავერდელის მეორე შეწირულების წიგნი გაცემულია ვინმე გამსივაშვილი პაპუნასადმი და უთარიღოა. (20. 1449-1854; 1451-40.)

---

* „როსტომ იწყო შენებად, არჩილ შეასრულა“ (ქცხბა IV, გვ. 549).

** „ამას გარდა მოგვიდევით [და მამულის]ა წყალობისა აჯასა გვეაჯენით. ვისმინეთ აჯა თქვენი ვითა გარეთ... ეგებოდა თქვენი გიბოძეთ ჳორჳელში ყოვლად წმიდის საყდარი ში[გნით]... ბჳითურთ, სასაფლაოთ ყოვლის კაცის შემოუცილებლად რომ ში[გნით არასდრ]ოს არავინ შემოგეცილოს. გარეთ ჳორჳელთა არის და იმაზე ჳელს ნუ [ჳყოფ, ვინც] ახლა სახლობს, ნუ შეეცილები. ამას გარდაის გიბოძეთ ჳორჳელში... სანამდის ცოცხალია კოზმანიშვილი, იმას ჳქონდეს და მასუკან თქვენთვის გვიბოძებია საბოლოოთ...“ (ქსმ, ტ. III, თბ., 1970, გვ. 566).

1675 წლისათვის ქეთევან დედოფალს მეფობის „წარსამართებლად“ და ძმის – ერეკლეს დღეგრძელობისათვის ალავერდის წმიდა გიორგისათვის ხოდაშენში ბათიაშვილის ნაქონი მამული შეუწირავს (6. 52; 11. 501-1449-2676)*.

გრიგოლ ალავერდელი მოგვიანებით, ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის ალავერდელობის დროს, იხსენიება ორ დაუთარიღებელ მსგავსი შინაარსის საბუთში (20. 1449-1854; 1451-40).

მოგვიანებით გრიგოლ ალავერდელის ძმა, სახლთუხუცესი ოთარ ჩოლოყაშვილი, ალავერდელ მთავარეპისკოპოსს ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილს ედავება თავისი ძმის – გრიგოლ ალავერდელის ყმა-მამულს სოფელ ენგიანში. დავა ნიკოლოზ ალავერდელის სასარგებლოდ გადაწყდა და გრიგოლ ჩოლოყაშვილის კუთვნილი ყმა-მამული ალავერდის საკუთრებაში დარჩა (20. 1449-1854).

გრიგოლ ალავერდელი იხსენიება 1676 წლის 6 თებერვლით დათარიღებულ აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ IX (ამილახვარის)** რუსეთის მეფის, თევდორე ალექსის ძისადმი გაგზავნილ წერილში. კახეთის უმაღლესმა სამღვდელოებამ არჩილ მეფის კახეთიდან წასვლის შემდეგ, თადარიგი დროულად დაიჭირა და კახეთის სამეფო ტახტის კანონიერი მემკვიდრის – ერეკლეს გასამეფებლად დაიწყო ზრუნვა (10. 92-93).

ამ წერილში კათალიკოსი რუსეთის მეფეს, თევდორე ალექსის ძეს, თხოვს ირანის შაჰთან შუამდგომლობას, გამოგზავნოს ერეკლე კახეთში მეფედ. წერილს კათალიკოს-

---

* „რაც ბეჟანს მამული აქუს იმისი ნახევარი ყოვლის მისის სამართლიანის სამძღურთა შესავლითა და გასვლითა წყლით წისქვილითა საჯნავითა და უჯნავითა ველითა ვენაჯითა მითითა და ბართითა და ყოვლის მისის გასადეჟვართა...“ (ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წ. IV, ტფ. 1913 წ. გვ. 52).

** ნიშანდობლივია, რომ ნიკოლოზ კათალიკოსის სვეტიცხოვლისადმი [1687] წლით დათარიღებული შეწირულების წიგნის თანახმად, ის კათალიკოსად მისივე თქმით დადგინდ იქნა 1678 წელს (ქორონიკონსა ტ<ა>ვ). (ქსი, III, გვ. 589) მაშინ როდესაც ამ 1676 წლის წერილში ის უკვე კათალიკოსად იხსენიება.

თან ერთად ხელს ურთავენ კახი ეპისკოპოსები: გრიგოლ ალავერდელი, ბოდბელი, რუსთველი, ნინოწმინდელი, ნეკრესელი და სამეხელი ეპისკოპოსები*.

1678 წლითაა დათარიღებული ერეკლე I-ის ალავერდისათვის გაცემული შეწირულების სიგელი, რომლის თანახმადაც ის ტაძარს წირავს თავის ერთგულად ნამსახურ, უმემკვიდრეოდ დარჩენილ ბოქაულთუხუცეს გორჯასპი ზაალიშვილს მისივე თხოვნით (12. 492)**.

1770 წლით დათარიღებული ბოქაულთუხუცეს ფარემუხისადმი გაცემული წყალობის სიგელის თანახმად ერეკლე მეფის ბრძანების საფუძველზე ზენონ ალავერდელი ფარემუხს უახლებს მემკვიდრეობით მიღებულ ყმა-მამულს. (17. 886-887) ყმა-მამულის ჩამონათვალში ფარემუხ ბოქაულთუხუცესის წინაპართათვის გრიგოლ ალავერდელის მიერ ბოძებული ყმა-მამულიც იხსენიება.

ამ საბუთის მიხედვით ფარემუხ ბოქაულთუხუცესის საკუთრებაში არსებული ყმა-მამულიდან უძველესი და უმნიშვნელოვანესია გრიგოლ ჩოლოყაშვილის მიერ გაცემული წყალობა***.

---

* «Алаверделий Григорий, Бодбелій Матфей, Руствелий, архієпископъ Ниноделій Николай, Никриселій, Самбелій, Эристафъ Ревазъ, и все Кахетинцы.» (10.93).

** „სულ ყოვლის მისის ყმითა, მამულითა ... რისაც მამულის და ან ალაგის მქონებელი ან მამა, ან პაპა ყოფილიყოს და ან თვითონ იყოს (კაკაბეთი, იკარო, კონდოლს ზვრები, კისისხევს ყმები, გავაზს ყმა ენისელში) ... თარხანად მოგვჭსენებია... არა ეთხოვბოდეს რა ... ღვნო..., არა აბრეშუმი..., არა ყარახარჯი საური, არა ბელბაში, არა ფავაბაში., თუნიერ ლაშქარ-ნადირობისაგან კიდე ... და გავაჩინეთ (ორი ალაპი მეფისთვეს, ალაპს გორჯასპი უნდა გარდისდიდესო)...“ პირობით, რომ სიცოცხლის მანძილზე ბოქაულთუხუცესობა არ მოშლოდა და მეფის სამსახურში იქნებოდა.“ (თ. ჟორდანია, ქრ. II, გვ. 492).

*** „ოუიოს: გბოძებიათ ზვრათა გრიგოლ ალავერდელისაგან ორი საკომლო ბეითალმანი ნაოხარი მამული, ბურღელისა და [ა]ნიტაშვილის ნაქონი მამული, დღეს რომ შენ სახლობხარ ზედ, რომ ზვრად გიძეს...“ (ქსძ. III, გვ. 886) ასევე „ზვრათ რომ ორი საკომლო ბეითალმანი გბოძებიათ, დღეს რომ ზედ სახლობთ, ისიც თა-

ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ (ენდრონიკაშვილი)
1683-1695

ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი ყორჩიბაშისა და მარტყოფის მოურავის ზურაბ ენდრონიკაშვილის ძეა (11. 154).

ალავერდის კათედრის დაკავებამდე ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილს ნინოწმინდის კათედრა უკავია (დაახლ. 1671-1679). მის მიერაა აშენებული ნინოწმინდის ტაძრის ერთერთი კარიბჭე და განახლებულ-შემკობილი ნინოწმინდის ტაძრის კანკელი, რაც აღნიშნულია ნინოწმინდის 1671 წლით დათარიღებულ ტაძრის დასავლეთის შესასვლელ კარში აშენებულ კარიბჭის წარწერაში (7.121-122). ნიკოლოზს ნინოწმინდელის რანგში ვხვდებით დავით გარეჯის 1673, 1674 და 1679 წლებით დათარიღებულ წარწერებსა (7. 47, 121; 2. 85, 116, 189-190, 359-360) და ზემოაღნიშნულ აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ IX-ის რუსეთის მეფისადმი მიწერილ წერილში. კათალიკოსის წერილს ალავერდელისა და ბოდბელის შემდეგ ნიკოლოზ ნინოწმინდელი ურთავს ხელს (10. 92, 93).

დავით გარეჯის წარწერის თანახმად 1679 წლისათვის ნინოწმინდელად სხვა პირი – არსენი იხსენიება (2. 120). ამდენად, ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის ალავერდელად აღსაყდრება 1679 წლის შემდგომ, უფრო ზუსტად 1683 წლისათვისაა სავარაუდო (*1679-1683 წწ-ში ალავერდელის ვინაობის დაზუსტება პირდაპირი წყაროების უქონლობის გამო ვერ შეეძლებოდა. შესაძლოა კვლავ გრიგოლია.*)

აღნიშნულთან დაკავშირებით, მხედველობაშია მისაღები 1683 წლისათვის კახეთში განვითარებული მოვლენები. ვახუშტით ამ წელს „ვედრებითა კახთათა“ შაჰმა გაიწვია ბეჟან ხანი (4. 603). კახთა „ვედრება“ ერეკლეს გამეფების სურვილით იყო გაპირობებული. ერეკლეს კახთა მეფედ დადგენის იმედს უნდა უკავშირდებოდეს სამღვდელმთავრო ინსიგნიათა შორის უმთავრესის – ოქროს თავსაბურავის ერეკლე

ვისის სამძვრით, სახნავ-სათესით, ქვევრითა და მარნით, წყლითა და წისქვილით, რომ ეს საწისქვილი ჩაბინანში გაქვსთ, – ესებო სულ გრიგოლ ალავერდელის წყალობა არის.“ (ქსძ. III, გვ. 887).

I-ის დედის – ელენე დიასამიძის დაკვეთით 1683 წლისათვის განსრულება (5. 76). გვირგვინი ირანს მზადდებოდა და მის დამზადებაზე დედოფალს მთელი თავისი „ჭირნახული“ – საფასე დაუდვია. თავისთავად ცხადია ამ გვირგვინის მნიშვნელობა კახეთის ტახტის პრეტენდენტისათვის.

ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, 1677-1683 წლებში ბეჟან ხანი კახეთს განაგებდა რევაზ ჩოლოყაშვილის, ქისიყისა და ელისენის მოურავების მეშვეობით (4. 606). რევაზ ჩოლოყაშვილი გრიგოლ ალავერდელის ძმა იყო. ვახუშტითვე ამ პერიოდში, კახეთის სამეფოში ეპისკოპოსის გარდაცვალების შემთხვევაში, ირანელი მოხელის – ხანის ბატონობის პირობებშიც კი, კახ წარჩინებულთა და ეპისკოპოსთა მიერ შერჩეული კანდიდატურა ხანის დასტურით კურთხევისათვის მცხეთას იგზავნებოდა. „კუალად მოკუდის თუ ეპისკოპოზი, ამათითვე *(იგულისხმებიან რევაზ ჩოლოყაშვილი, ქისიყის მოურავი აბელ და ელისენის მოურავი მერაბ და სხუანიცა)* – კახი წარჩინებულნი რომელთა მეშვეობითაც ხანი განაგებდა კახეთს ამ პერიოდში – ე. კ.) და ეპისკოპოზთაგან აღრჩევით მისცის ხანმან ეპისკოპოზობა და წარუვლინიან ქართლის კათალიკოსსა მცხეთას და მან აკურთხის და გამოუტევის“ (4. 606). ვფიქრობ, შემთხვევითი არ უნდა იყოს ბატონიშვილის მიერ აქ ამ ფაქტის საგანგებო აღნიშვნა. ცხადია, გამონაკლისი ვერც ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი იქნებოდა. თუმცა, როგორც ირკვევა ის ალავერდელ მღვდელმთავრად არსებული ტრადიციის იგნორირებით იკურთხა. ბუნებრივია, ამ თვითნებურ აღსაყდრებას მცხეთის საკათალიკოსოსთან ურთიერთობის გართულება მოჰყვა*. არსებული კონფლიქტის მშვიდობიანად მოგვარებას თბილელი მთავარეპისკოპოსი შეეცადა, რაც აისახა ნიკოლოზ ალავერდელის თბილელი

---

* ალავერდელთა სეპარატისტული მიდრეკილების შესახებ იხ. ე. კაჭარავა, „საქართველოს პოლიტიკური და შლის ისტორიისათვის, მაცნე, ისტორიის სერია, №3, 1987, გვ. 113 და „ალავერდის საეპისკოპოსო (ეპარქია) სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს შემადგენელი ნაწილი“, საქართველოს ეკლესიის, ქართული სასულიერო მწერლობის და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხები, თბ., 1995, გვ. 179.

მთავარებისკოპოსისათვის გაგზავნილ ვედრების წიგნში. წერილი მეტად ინფორმატიული და მრავალმხრივ საინტერესოა (17. 594-595; 1173). ეს დოკუმენტი (Ad-156) ი. დოლიძის მიერ იოსებ ტფილელისა (1661-1688) და ნიკოლოზ ალავერდელის (1685-1694) ზეობის წლების მიხედვითაა დათარიღებული (17. 1173)*. ჩვენის აზრით, საბუთი დანამდვილებით 1688 წლამდე, იოსებ ტფილელის ზეობის პერიოდში (1661-1688), ერეკლე I-ის ქართლს გამეფებამდე (1688) და ნიკოლოზ ამილახვარის (1678-1688; 1692-1695) იოანე X დიასამიძით (1688-1692; 1695-1700) შეცვლამდეა გაცემული. ამასთანავე თუ გავითვალისწინებთ ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის ალავერდელად აღსაყდრებას 1683 წლისათვის, გამოდის საბუთი 1683-1688 წლებს შორისაა გაცემული; უფრო ზუსტად კი პერიოდში როდესაც ქართლ-კახეთს შორის ურთიერთობა იმდენადაა გამწვავებული, რომ კახელებს და განსაკუთრებით კახეთის ეკლესიის პირველ მღვდელმთავარს ქართლში არ ჩაესვლება. („რომე თავად სხვა კახი კაცი და უფროსდა მე ვერ წამოვალ მანდით“ (17. 594-594). იოსებ ტფილელმა კონფლიქტის მოგვარების მიზნით ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილს პატრიარქთან ხლება ურჩია**. ალავერდელის აღნიშვნით მას წამქეზებელიც მრავლად ჰყავდა***.

ცხადია, მის მრჩეველ „მრავალთ დარბაისელთ და მახსოვართ“ შორის ერეკლე I-ის მომხრე კახ დიდებულთა დასი მოიაზრება. ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი საგანგებოდ

* პირველი ამ საბუთს აქვეყნებს და ათარიღებს თ. ჟორდანიანი: „ქკს : ტპა : ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი წერილი ალავერდელ ნიკოლოზისა თფილელ იოსებთან“.

** ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის თქმით: „... ამას წინათაცა და კიდევუ ახლა ჩვენისა და ბატონის კათალიკოსის ერთად შეყრა და ურთიერთას მშვიდობის დაგებისა ყოფნა გებძანა.“ (ქსძ, III, თბ., 1970, გვ. 594-595).

*** „ღმერთთა მოწმე და კაცნიც მრავალი, რომე ჩემის თავმოთნეობითა და არც თავკედლობითა და არც წინა აღმდგომობითა მე გვირგვინი არ დამეხუროს; მრავალთ დარბაისელთ და მახსოვართ ვკითხე, მეც მითხრეს და მაგ ბატონს კათალიკოსსაც მოახსენე, რომ სხვას ალავერდელსა უკათალიკოსოდ დაუხუროავსო და მეც დავიხურე“ (ქსძ, III, თბ., 1970, გვ. 594-595).

აღნიშნავს, რომ გვირგვინი „სხვას ალავერდელსა უკათალიკოზოდ დაუხურავსო და მეც დავიხურე“-ო, თუმცა ამავე საბუთში თვითვე წერს, რომ ძველთაგანვე საყოველთაოდ ცნობილი იყო ალავერდელთა მცხეთას კურთხევა*.

საინტერესოა ალავერდელის პასუხი, კათალიკოსთან ხლების თაობაზე. აღნიშნავს რა, რომ მისთვის სვეტიცხოვლისათვის თაყვანისცემისა და კათალიკოსისაგან შენდობის მიღებაზე სასურველი არაფერია, მაგრამ არსებული ვითარების გამო კახელებს და უმეტესად პირადად მას ქართლს არ ჩაესვლებათ**.

ალავერდელი თბილელს თხოვს უშუამდგომლოს კათალიკოსთან, რომ მან შეინდოს, ის ამასთანავე აღნიშნავს, რომ ამ ურთიერთობის მოგვარება ზოგადად ქრისტიანობის შერყეული მდგომარეობისათვის იქნება უმჯობესი***.

ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი პატრიარქის განაწყნების თაობაზე შემდეგს აღნიშნავს: „... ეს რომ გამიწყრება, სულ ამ სოფელს გათავებას მოველი. ეგ კიდემ მოწყალე არის, შემეწყნარებს რაგინდ დიდი რამ დანაშაული მქონდეს. აწე მე ასე მომივიდა საქმე, რომ უმაგათოდ დავიხუ-

---

* „... ეგ ყოველთა იციან ძველთაგან, რომე ვინცა ვინ ალავერდელი ყოფილა ან იქნების, მეცა და ყველა სხვანი, სვეტის ცხოველის კარსა და ვინცა საჭეთმპყრობელი კახი ყოფილა, კურთხევა მისგან (კათალიკოსისგან – ე. კ.) მიუღია“ (ქსძ, III, თბ., 1970, გვ. 594-595).

** „აწე ასე უსახო და ღმრთისმოძულე როგორ ვიქნები, რომე წმიდას სვეტის ცხოველს მოსვლა და თაყუანის ცემა არ მინდოდეს და ბატონის კათალიკოზის შენდობის აღება და მანდ მოსვლა. მაგრამ ასე რიგად საქმე მაქვს მოსული, რომე თავად სხვა კახი კაცი და უფროსდა მე ვერ წამოვალ მანდით“ (ქსძ, III, თბ., 1970, გვ. 594-595).

*** „... ქრისტიანობისათვის ჩვენც ამას მოგახსენებთ *თქვენ და მავ* ეფისკოპოზთა, რომე ჩემიც რამ ინაღვლოთ: ამდონი შუამავლობა მიყავით, რომე მე დანაშაულზედ დამიც თავი; *დავაშავე, საქმემ და დრომ ასე მოიყუანა*. მეც ერთი წიგნი მომწეროს, ისევ შემირიგოს, ისევ შემიტკბოს, ჩემი თავიც ინდომოს. ამ დაკნინებულ ქრისტიანობასაც ისე უჯობს“ (ქსძ, III, თბ., 1970, გვ. 594-595).

რე. მაგათ ეგების ასე ეგონოს, რომე სხვა ალავერდელიც მოინდომებდესო, რადგან ამან ქნაო.“ აქვე ის პირობას დებს, რომ ვერცერთი მისი მემკვიდრე ალავერდელი მღვედელმთავარი კათოლიკოსის გარეშე გვირგვინს ვერ „დაიბურავს“*.

ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილისვე სიტყვებიდან ნათლად ჩანს კათალიკოსის უსაზღვრო განაწყენება**. ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ასევე ნიკოლოზ ალავერდელის მხრიდან ნათქვამი, რომ ის ისე მოიქცევა, როგორც კათოლიკოსი უბრძანებს***.

პირდაპირი ცნობები, კონფლიქტის გადაწყვეტის შესახებ არ მოგვეპოვება. ვედრების წიგნის საფუძველზე შესაძლოა დაფასკენათ, რომ კახ მესვეურთა სეპარატისტულმა მცდელობამ მარცხი განიცადა. ჩვენთვის ცნობილია, რომ ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილმა შეინარჩუნა ალავერდის კათედრა. შესაძლოა, იოსებ თბილელის შუამდგომლობითა და ძალისხმევით კათალიკოსმა ნიკოლოზ ამილახვარმა, შეუნდო ალავერდელს დანაშაული, შესაძლოა ამ დროისათვის ქართლში განვითარებულმა მოვლენებმა, კერძოდ, ერეკლე I-ის გამეფებამ ქართლში (1688-1703) და საკათალიკოსო ტახტზე ცვლილებამ – ნიკოლოზ ამილახვარის (1678-1688; 1692-1695) იოანე X დიასამიძით (1688-1692; 1695-1700) შეცვლამ მდგომარეობა ნიკოლოზ ალავერდელის სასარგებლოდ გადაწყვიტა. ძალაუფლება ქართლის სამეფოში ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის სეპარატისტული ქმედე-

---

* „საბოლოოსი ეს პირობა მომიხსენებია: ჩვენ რომ გარდვიცვაღნეთ, ვინცა ჩვენსა უკან ალავერდელი დაჯდეს, უკათალიკოსოდ გვირგვინი ვერ დაიბუროს.“

** „ნულარც ვე ვვიწერების, ამდონი გულის-კლება ვაათაოს; თუ არადა, ბედნიერად იყოს, ჩვენგან ხვეწნის მეტი არა გაეწყობა რა, რა ვქნა.“ ასევე „... ახლა მანდ ჩამოუსლფელობა მოგუიტეოს და შერიგების წიგნი გუიბოდოს. მოხსენება და ხვეწნა ამას ქვიან და ჩვენ მაშინც ამის მეტს არას მოვახსენებთ.“

*** „მას უკან თუ ღმერთი ან მაგათს აქათ ჩამობძანებასა და მაგათ ნახვას მაღირსებს ან მე ვიახლები, რომელსაც ვე მიბძანებს, იმას ვიქო.“

ბის სულისჩამდგმელს, კახეთის ტახტის კანონიერ პრეტენდენტს – ერეკლე I-ს ერგო.

ნიკოლოზ ალავერდელი აღსაყდრებისთანავე ენერგიულად შეუდგა როგორც საალავერდოს საყმოსა და სამწყსოს, ისე შეღახული საეკლესიო წეს-წყობილების მოწესრიგებას. აღნიშნულის დასადასტურებლად 1685, 1687 წლებით დათარიღებული არაერთი საბუთი მოგვეპოვება. (20. 1449-1856, 1858; 1451-82, 83, 84, 85, 86, 88; 19. Ad-824, 849, 854, 864; 18. 586.)

მოგვეპოვება ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის მიერ გაცემული 1687 წლით დათარიღებული რამდენიმე წყალობის წიგნი (20. 1449-1856; 1449-1857; 1858). დაახლოებით 1688-1694 წლებით დათარიღებული საბუთით ერეკლე I-მა მთაწმინდის ხარების მონასტრის მამა ნიკოლოზის ხოდაშნის საწინამძღვრო მამულითურთ, ალავერდელ ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილს მიაბარა (19. Ad-587).

ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი მონაწილეა 1690 წლისათვის ერეკლე I-ის ბრძანებით მოწვეული საეკლესიო კრებისა. კრებას ესწრებოდნენ კათალიკოსი იოანე დიასამიძე, ევდემოზ ბოდბელი, არსენ ნინოწმიდელი, ნიკოლოზ რუსთველი, ნიკოლოზ სამეხელი, ქართლის მთავარეპისკოპოსი და სხვა სასულიერო პირები. საეკლესიო კრებამ დავით გარეჯის უდაბნოს წინამძღვრად დაადგინა ონოფრე მაჭუტაძე (ონოფრე გარეჯელი), მნიშვნელოვანი საეკლესიო მოღვაწე და მწერალი (1690-1736) (18. 597-598; 19. Ad-349). ამ კრების დადგენილებას სახელწოდებით „განწესება დავით-გარეჯის მონასტრის რიგისა“ დათარიღებულს 1690 წლის 12 მარტით, აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა მღვდელმთავრებთან ერთად ხელს ურთავს ალავერდელი ნიკოლოზი. ამ საბუთზე ასევე დასმულია მისი ბეჭედი: „მოსავი ღვთისა“.

1694 წლისათვის ამა ალავერდელი ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი, რუსთველ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილთან, თბილელ მთავარეპისკოპოსთან, იოანე კათალიკოსთან, ერეკლე I-თან, და სხვა წარჩინებულ საერო პირებთან ერთად მონაწილეა ერეკლე I-ის მიერ გურამიშილთა სასისხლო საქმის გარიგებისა (20. 1448-57).

*ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ (ჩოლოყაშვილი)
1695-1731*

ალავერდელი მღვდელმთავარი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი, რომლის ალავერდელობაც ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილის შემდგომაა დადასტურებული, ალავერდის კათედრის დაკავებამდე XVII საუკუნის დაახლ. 80-იან წლებში სამებელი (18. 275-276)*, ხოლო შემდეგ რუსთავის მთავარეპისკოპოსია (1690-1694) (13.343). მისი ძმაა სახლთუხუცესი დურმიშხან ჩოლოყაშვილი.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის სამებლობის შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაცია მეტად მწირია. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი იხსენიება 1710 წლით დათარიღებულ დავით იმამყულიხანის სამებისათვის გაცემულ წყალობის სიგელში, სადაც მის შესახებ აღნიშნულია, რომ მისი სამებლობის დროს „... ხაშმის ბოლოს ჩოლაყაშვილს სახლთ-უხუცესს რევაზს კაცები დაესახლებინა საყდრის მამულში და სოფლის აშენება მოენდომებინა. ჩოლაყაშვილს ამბა ალავერდელს ნიკოლოზს, რომ სამებლობა ქონოდა, კაცები გაეყარა და სახლები დაექცივა, თავისი მამული ისევ საყდრისთვის დაედვა“ (13. 32) *(ამავე საბუთში აღნიშნულია, რომ იმ დროისათვის როდესაც „... ბედნიერმან ყაენმან ჩვენი სამკვიდრო კახეთი მოგვიბოძა, ეფისკოპოზათ ეს სამებელი დაგვხვდა.“ ეს სამებელი მდივანთმწიგნობართუხუცესის ძე ნიკოლოზი – ნიკოლოზ მყაშვილია, რომლის სამებლობაც საბუთების მიხედვით 1690-1710 წლებზე მოდის).* ასევე 1718 წლით დათარიღებულ დავით გარეჯის უდაბნოს განჩინებაში აღნიშნულია, რომ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს მისი სამებლობის დროს მოუკითხავს გარეჯის ნათლისმცემლის დატაცებული მამულები და მონასტრისათვის დაუბრუნებინებია (18. 275).

---

* „როდესაც მოვედით და უდაბნო მეორედ ავაშენეთ, ჩოლაყას-შვილმა ამბა ალავერდელმა ნიკოლოზ თავის სამებლობაში მოკითხული ქნაო და, ვისაც ჩვენი მამულები ეჭირა, დაადებინა და ჩვენ დაგვანებაო.“ (ქსძ, IV, გვ. 276).

1690 წლისათვის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი რუსთავის მთავარეპისკოპოსია (22. 353). ის მონაწილეა 1690 წლისათვის ერეკლე I-ის ბრძანებით მოწვეული საეკლესიო კრებისა, რომელსაც ესწრებოდნენ კათალიკოსი იოანე დიასამიძე (1688-1692; 1695-1700), ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ (ენდრონიკაშვილი), ევდემოზ ბოდბელი, არსენ ნინოწმიდელი, სამეპელი ნიკოლოზ მაყაშვილი, ქართლის მთავარეპისკოპოსი და სხვა სასულიერო პირები. ამ კრების დადგენილება, სახელწოდებით „განწესება დავით-გარეჯის მონასტრის რიგისა“, დათარიღებულს 1690 წლის 12 მარტით, აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა მღვდელმთავრებთან ერთად ხელს ურთავს რუსთველი ეპისკოპოსი ნიკოლოზი (17. 597-598; Ad-349.).

1694 წლისათვის რუსთავის ეპისკოპოსი, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი, ერეკლე I-თან, იოანე კათალიკოსთან, ამბა ალავერდელ ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილთან, თბილელ მთავარეპისკოპოსთან და წარჩინებულ საერო პირებთან ერთად მონაწილეა ერეკლე I-ის მიერ გურამიშიშვილთა სასისხლო საქმის გარიგებისა (20. 1448-5).

ჩვენს ხელთ არსებული საბუთებიდან გარკვევით ჩანს, რომ 1694 წლისათვის ალავერდელად ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი, ხოლო რუსთავის ეპისკოპოსად ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილია (20. 1448-57) 1695 წლით დათარიღებული ერეკლე I-ის მცხეთის სვეტიცხოვლისათვის გაცემული სიგელის თანახმად ამ დროისათვის ამბა ალავერდელია ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი* (6. 70-71).

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის კათალიკოს-პატრიარქ იოანე X-ისადმი მიცემული ერთგულების წიგნი იოანე კათალიკოსის ზეობის წლებითაა (1688-1700) დათარიღებული. (17. 621; 19. Ad-74)

დღეისათვის იოანე კათალიკოსის ზეობა მეტადაა დაზუსტებული და მოიცავს 1688-1692; 1695-1700 წლებს (14. 115).

---

* „დაიწერა სიგელი ესე ფებერვალსა ერთსა ქკსა ტკპვ შუამდგომელობითა ამბა ალავერდელის ჩოლოყაშვილის ნიკოლოზისათა ჰველითა სამეპელ ეფისკოპოზის ნიკოლოზისათა ძისა მდივნისა“ (ს. კაკაბაძე, ისტ. საბ. IV, გვ. 70-71).

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ერთგულების წიგნის შინაარსიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად ვთვლი საბუთის დათარიღების 1695 წლით შეცვლას. საბუთიდან კარგად ჩანს, რომ ნიკოლოზი, არსებული წესის თანახმად, მცხეთის საკათალიკოსო საყდარში კათალიკოსთან საკურთხეველად მიდის და იოანე კათალიკოსს ერთგულების წიგნს ალავერდის კათედრაზე აღსაყდრებასთან დაკავშირებით აძლევს. 1694 წლისათვის ნიკოლოზი ჯერ კიდევ რუსთველად, ხოლო 1695 წლით დათარიღებულ ერეკლე I-ის მცხეთის სვეტიცხოვლისთვის გაცემულ შეწირულების სიგელში, უკვე ალავერდელად იხსენიება (6. 70-71). ნიკოლოზის ერთგულების ფიცის წიგნი მისი ალავერდის კათედრაზე აღსაყდრების თანადროულია, იოანე დიასამიძეც საკათალიკოსო ტახტს ხელმეორედ სწორედ 1695 წლისათვის იკავებს. ამასთანავე, 1696 წლისათვის რუსთავის კათედრა ვაკანტურია და აღსაყდრებას ცდილობს ქიზიყის მოურავის შვილი ზაქარია ენდრონიკაშვილი (11. 1461-13-1). ამდენად, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის აღსაყდრების თარიღად 1695 წელი უნდა მივიჩნიოთ. შესაბამისად ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მიერ კათალიკოსისათვის გაცემული ერთგულების წიგნის დათარიღება 1688-1700 წლების ნაცვლად, 1695 წლით უნდა შეიცვალოს.

1696 წლისათვის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი კახ ეპისკოპოს-დარბაისლებთან ერთად (რუსთველი ნიკოლოზ, სამებელი ნიკოლოზ) სითარხნის გუჯარს აძლევს დავით გარეჯის მონასტერს. გარეჯის მონასტრის ძველი სიგელ-გუჯრები ლეკთა თავდასხმებისას განადგურებულია. თუმცა გარეჯის მონასტრის შეუვალობა და თავისუფლება საბუთიანობის გარეშეც ცნობილი იყო. ამის გამო კახეთის ყიზილბაში ხანის კარზე შეკრებილან ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ და „ერთობილთ კახთ“ ეპისკოპოსები და მოხელეები. შეკრებილთ ერთობლივად გადაუწყვეტიათ გარეჯის მონასტრის ყმების სრული შეუვალობა და თავისუფლება. (17. 605; 20. 1448-1469). საბუთს ხელს ურთავს ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი კათალიკოსის შემდეგ უმთავრესი მონაწილეა 1702 წლის საეკლესიო კრებისა. კრე-

ბის დადგენილებიდან გამომდინარე, საეკლესიო კრებაზე სამონასტრო ცხოვრების „წესისა და რიგის“ მოწესრიგების საკითხები განიხილებოდა. საეკლესიო კრების მონაწილე კახ ეპისკოპოსთა შორის დასახელებული არიან ბოდბელი, სამებელი, ჭერემელი, ხარჭაშნელი და ნინოწმინდელი ეპისკოპოსები. კრების განჩინებას კათალიკოს ევდემოს II-ის (დიასამიძე) (1700-1705) შემდეგ ნიკოლოზ ალავერდელი ამტკიცებს (17. 633-635).

1707-1708 წლებში აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს – პატრიარქი დომენტი IV (*დაძიანე ბაგრატიონი*) (1705-1741) (8. 34; 14. 115) ირანში იმყოფება კახეთში მისი კუთვნილი საკათალიკოსო მამულების დამტკიცების მიზნით. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, „... კათალიკოსს დომენტის არა აუფლეს კახთა კახეთს მამული თუსი“ და „ამისთვის წარვიდა წინაშე ყვენისა...“ ვახუშტით ეს 1707 წლისათვის ხდება.

„მისრულსა კათალიკოსს პატივსცა ყვენმან და მისცნა ყოველნი მამულნი თუსნი და ნიჭი დიდი. შემდგომად გამოუტევა და მოვიდა ტფილისს...“ 1708 წლისათვის ქართლს დაბრუნებული კათალიკოსი „შთავიდა ... კახეთს, იმამ-ყულიხანისა თანა და აუფლეს მამულსა თუსსა.“ ამდენად, კათალიკოსს კახეთში სამცხეთო საკუთრების დამტკიცებისათვის ირანის შაჰის ჩარევა დასჭირდა (4. 612)*. დომენტი IV დავით II-მ პატივით მიიღო და კახეთში მცხეთის საკათალიკოსო მამულების სიგელი უბოძა. ამ 1710 წლით დათარიღებული სიგელით კათალიკოსმა „შემოიმტკიცა მამული თუსი.“ ალბათ ბუნებრივი იქნება, იმ კახთა შორის დომენტი კათალიკოსს, რომ „არა აუფლეს მამული თუსი“, ამბა ალავერდელი ნიკოლოზიც ვივარაუდოთ.

თავის მხრივ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი დიდად ზრუნავს ალავერდის საკუთრების განახლებასა და გაფართოებაზე. მას 1707 წლისათვის დავით იმამყულიხანისათვის

---

* „... მოვიდა ყარაღაჯს კათალიკოზი დომენტი, რამეთუ მიეცა ყვენსა მცხეთის შეწირულობა, რა იგი არს კახეთსა შინა. პატივით მიიღო იმამ-ყულიხან და მისცა ყოველი ნებასა მისსა და განუტევა.“ (ქცხბა, IV, გვ. 612)

გასახლებლად გადაუცია კახთა მეფის ალექსანდრე II-ის ალავერდის ძველი შეწირულების სიგელი (20. 1449-437, იგივე 1449-2599. 49)

1711 წლისათვის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მეცადინეობით ავთანდილ ამილახორს ალავერდისათვის შეუწირავს ორი კომლი (20. 1449; 2699; 3. 374; 381-382; 13. 41-42; 44-45; 18. 213, 236). ნიკოლოზ ალავერდელი მონაწილეობს საეკლესიო კრებებში, ამოწმებს და ამტკიცებს დადგენილებებსა და სხვადასხვა სახის დოკუმენტაციას.

ჩვენ მრავლად მოგვეპოვება 1700 და 1711 წლებით დათარიღებული დოკუმენტები, რომლებიც მოწმობენ ნიკოლოზ ალავერდელის მონაწილეობას ყმა-მამულის გარიგებასა და სასამართლო საქმის წარმოებაში (16. 330; 1451-103; 13. 250-251; 9. 147-148).

XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ალავერდელი მღვდელმთავარი კახეთის სამეფოში უპირველეს ადგილს ინარჩუნებს, კახ ეპისკოპოსთა პატივის მომატება მისი პრეროგატივაა. 1711 წლისათვის კახთა მეფე დავით იმამყულიხანი ამბა ალავერდელ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს მიართმევს საგანგებო წიგნს, სადაც მეფე აღნიშნავს, რომ მისი ბრძანებით, რუსთველი მთავარეპისკოპოსი სამღვდელმთავრო ბისონით შეიმოსა. დავით იმამყულიხანი რუსთველისათვის პატივის მომატებას მისი დროშის პატრონობისა და სარდლობის საბაბით ხსნის და ალავერდელს აღუთქვამს, რომ მსგავსი პრეცედენტი აღარ განმეორდება და ალავერდელი მღვდელმთავარის დაუკითხავად კახი ეპისკოპოსები პატივს ვერ მოიმატებენ. ამ საბუთით მეფე ერთგვარად ებოდიშება ალავერდელს. დავით იმამყულიხანის საბუთი 1711 წლის 11 დეკემბრითაა დათარიღებული (17. 66). ნიშანდობლივია, რომ ამავე წლის 17 დეკემბრითაა დათარიღებული ერთგულების წიგნი ბოდბელისა და რუსთველისა ნიკოლოზ ალავერდელისადმი (15. 532). როგორც ჩანს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი მეფის ბრძანებას დაემორჩილა, თუმცა მეფის პირობას არ დასჯერდა, რის გამოც მას ბოდბელი ზაქარია ენდრონიკასშვილი და რუსთველი ნიკოლოზ ჩერქეზისშვილი საგანგებო ერთგულების წიგნს

მიართმევენ, რომლის თანახმადაც მორჩილებასა და ერთგულებას აღუთქვამენ.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, 1706-1710 წლებში საგრძნობლად ძლიერდება კახეთზე ლეკთა თავდასხმები. ლეკები იმდენად ავიწროვებენ კახეთს, რომ დავით II იმამყულიხანი (1709-1722) იძულებულია რეზიდენცია ყარაღაჯიდან თელავში გადაიტანოს (4. 615) ლეკთა თარეშის სიმძიმე ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ოჯახსაც შეეხო. 1715 წელს ლეკებთან ბრძოლის დროს დაიღუპა მისი ძმისწული, კახთა მეფის სახლთუხუცესი, მეუღლე მარიამ (მაკრინე) ბატონიონისა – ედიშერ ჩოლოყაშვილი. 54)*.

ალავერდისათვის ლეკიანობის სიმძიმე კარგადაა ასახული თვით ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის 1721 და 1728 წლებით დათარიღებულ წყალობის წიგნებში, სადაც ნიკოლოზ ალავერდელი ლეკიანობის დროს ალავერდის ერთგულად ნამსახურ ყმებს ემადლიერება, ათავისუფლებს ან ყმა-მამულს უბოძებს (20. 1449-2629; 1448-2768; 1449-2626).

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი სასულიეროს გარდა, მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოღვაწეა. ერეკლე I-ის გარდაცვალების შემდეგ, დავით II (იმამყულიხანი) ტახტზე დასამტკიცებლად ირანს გაემგზავრა, სადაც 1715 წლამდე მოუხდა დარჩენა. ამ პერიოდში კახეთის სამეფოს ფორმალური მმართველი ერეკლე I-ის მცირეწლოვანი ვაჟი – თეიმურაზ ბატონიშვილია. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, კახეთს ფაქტიურად დედოფალი ანნა ჩოლოყაშვილი და ალავერდელი მღვდელმთავარი – ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი განაგებენ (4. 615). თუმცა ვახუშტისვე შენიშვნით, კახეთის საქმეებს სრულად წყვეტს ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი, რომელიც კახეთის სამეფო კარზე უადრესად სანდოდ და მოხერხებულად მიაჩნიათ (4. 615)**.

---

* ერეკლე I-ისა და ანნა ჩოლოყაშვილის ასული მარიამი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ძმის, ედიშერ ჩოლოყაშვილის მეუღლეა. მათი ქორწინება 1714 წლისათვის შემდგარა.

** „... იყვნენ დედოფალი და თეიმურაზ თელავს, მანავს და მადაროს მჭმუნვარენი და თავობდა ალავერდელი ნიკოლოზ, რომელი უჩნდათ დიდ სათნოდ, რამეთუ იყო ფრიად ხუანჯიანი.“

1716 წლის გაზაფხულს გარდაიცვალა კახთა დედოფალი ანნა ჩოლოყაშვილი. ვახუშტით „მოვიდნენ იესე და ელენე მოტირლად პატარძეულს და დაფლეს ანნა ალავერდს.“ დედოფლის დაკრძალვის ცერემონიალი, ცხადია ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ხელმძღვანელობითა და მონაწილეობით ჩატარდებოდა.

მდგომარეობა არც დავით II იმამყულიხანის კახეთს დაბრუნების შემდეგ გაუმჯობესდა. ლეკთაგან შევიწროებული კახეთის სამეფოს მესვეურები გამოსავლის ძიებაში არიან („ამისთვის კახნი შემჭირვებულნი განიზრახვიდენ თუ რად ჰყონ“). შექმნილ ვითარებაში, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა პრობლემის გადაწყვეტის მისეული გეგმა წარადგინა. ალავერდელის სტრატეგია ლეკებისათვის ქართლისა და აზერბაიჯანის პროვინციებისაკენ გზის გახსნაში მდგომარეობდა* (4. 615-617).

1723 წელს შაჰ თამაზმა ვახტანგ VI-ეს ქართლის ტახტი ჩამოართვა და კახთა მეფეს კონსტანტინე მაჰმად ყული ხანს (1722-1732) უბოძა. ვახუშტის თანახმად, ამასთან დაკავშირებით კონსტანტინემ სათათბიროდ შეკრიბა კახნი, როგორც ჩანს მას არ სურდა ვახტანგთან დაპირისპირება. მაგრამ კახმა დიდებულებმა და ვახუშტის თანახმად, განსაკუთრებით ალავერდელმა, („უმეტეს ალავერდელმან“) კახთა მეფეს გადაწყვეტილება შეაცვლევინეს. საბოლოოდ, ალავერდელმა და მისმა მომხრეებმა შეძლეს მაჰმად ყულიხანის დაყოლიება (I. 316).

1723 წლიდან კახეთის სამეფოს მდგომარეობა უფრო მძიმდება. გალეკების გარდა კახეთს ოსმალური საფრთხეც

(ქცხბა IV, გვ. 614); (ხვანჯი – ხრიკი და ხლათი – სულხან საბა ორბელიანი „სიტყვის კონა“, 1949).

* „ამისთვის კახნი შემჭირვებულნი განიზრახვიდენ თუ რად ჰყონ; ვინადთგან არავინ შეეწივნენ, განიგულეს ხრიკი განზრახვთა ალავერდელისათა და დაასკუნეს, რათა მისცენ ეტიკი ლეკთა და უწყონ ჳდომა და ოკრება ქართლს, ყაზახს, შამშადილუს და ყარაბაღს და შირვანს, რამეთუ მორჩების ამით ქუეყანა ჩუენი ოკრებისაგან, და მათ ქუეყანათა მრისხანედ უწყონ მტერობა ჭარელთა“ (ქცხბა IV, გვ. 615).

დაემუქრა. ქართლის სამეფოს დაპატრონებული ოსმალები კახეთის დაპყრობასაც ცდილობენ. 1725 წელს ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყებულმა ქართველებმა გასაბატონებლად კონსტანტინეს უხმეს (I. 317-318). კონსტანტინე დამარცხდა და თავი ჯერ ქსნის საერისთავოს, ხოლო შემდეგ ფშავს შეაფარა. კახთა მეფე კახი თავად-ახნაურობით მთელ წელიწადს ხიზნობდა ფშავში. 1725 წლისათვის ლეკებმა კახეთის დაკავება „გალეკებული“ კახეთის გლეხობის დახმარებით შეძლეს. მათ ფაქტიურად მთელი კახეთი დაიკავეს, მხოლოდ თელავი და ალავერდი დარჩათ აუღებელი (17. 792; 19. Hd-1638). მიუხედავად ამისა, ალავერდის მდგომარეობა მეტად მძიმეა. ალავერდელი ეპისკოპოსი გამუდმებით მეფის ამალაშია და აქტიურადაა დაკავებული პოლიტიკური საქმიანობით. მისი სამწყსო და საყმო მიტოვებულია. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ერთ დაუთარიღებელ საბუთში, ის თვით აღნიშნავს, რომ: „ოდეს კახეთი ლეკთ დაიპყრეს ჩვენ ქსნის ხევზე ქსნის ერისთვის მამულში დავიხიზნით“-ო (I. 318). აღნიშნული საბუთი ქართული სამართლის ძეგლებში ნიკოლოზ ალავერდელის ზეობის წლებითა და ხელის მიხედვით 1695-1746 წლებით თარიღდება. ვფიქრობთ, შესაძლებელია საბუთის დათარიღების მეტად დაზუსტება. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს ალავერდი უნდა მიეტოვებინა და კონსტანტინე მეფესთან ერთად ქსნის ერისთავს შეხიზნოდა 1725 წლისათვის, კონსტანტინეს მარცხის შემდეგ. თუ გავითვალისწინებთ შემდგომში განვითარებულ მოვლენებს, ის ფშავშიაც უნდა ახლდეს მეფეს. ამდენად საბუთი გაცემული უნდა იყოს ამ მოვლენათა შემდგომ, 1725-1732 წლებს შორის, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის გარდაცვალებამდე.

კახეთს გაბატონებულ ლეკებს მალე აუჯანყდა კახი გლეხობა, მოიწვიეს ფშავში გახიზნული კონსტანტინე. გაძევებული თავად-ახნაურობა და ფეოდალური სამღვდელთა თანდათან დაუბრუნდა თავის საყმოსა და სამწყსოს და შერყეული ბატონობისა და ქრისტიანობის აღდგენას შეუდგა (I. 319). ალავერდს დაუბრუნდებოდა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილიც.

ოსმალეთმა კახეთის დაპყრობა დიდხანს ვერ შეძლო. საბოლოოდ კონსტანტინე იძულებული შეიქნა ოსმალეთს დაზავებოდა, და ხარკი და სამსახური ეკისრა (4. 624-625). თუმცა ოსმალები მას არ ენდობოდნენ. 1731 წელს ისაყ თბილისის ფაშას შვილმა იუსუფ-ფაშამ, ვითომდა წყალობის მიზნით, კონსტანტინე კახთა მეფე მიიწვია. კონსტანტინე ფრთხილობდა და ფშავში გახიზვნას გეგმავდა.

კონსტანტინე მეფესა და იუსუფ ფაშას შორის მოლაპარაკებას აწარმოებდა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი, მისივე ძაღლატანებით ეწვია კონსტანტინე იუსუფ ფაშას. ვახუშტი ბატონიშვილი კარგად ხსნის ალავერდელის მხრიდან ძაღლატანების საბაბს, აღნიშნავს რა, რომ კონსტანტინეს მიუსვლელობას ლეკთა და ოსმალთაგან კახეთის აოხრება მოყვებოდა. ოსმალებმა კონსტანტინე მეფე მოკლეს, დაატყვევეს მისი თანმხმლები ქართველი დარბაისლები, მათ შორის ნიკოლოზ ალავერდელი, რომელსაც სხვა ქართველ დარბაისლებთან ერთად თავი მოკვეთეს და ოსმალეთის სულთანს გაუგზავნეს (4. 624-625).

კახეთის სამეფოსა და მისი უმთავრესი სალოცავის – ალავერდის, კეთილდღეობისათვის დამაშვრალმა მღვდელმთავარმა ტრაგიკულად დაასრულა თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობა.

ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი მრავალმხრივი მოღვაწეა. სასულიეროსა და პოლიტიკურის გარდა, აღსანიშნავია მისი სააღმშენებლო და სამწიგნობრო მოღვაწეობა.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის დროს ალავერდში მნიშვნელოვანი სამშენებლო-სარესტავრაციო სამუშაოები ჩატარდა. ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით, 1698 წელს რუსთველმა ეპისკოპოსმა ზაქარია ენდრონიკაშვილმა ააშენა ალავერდის სამრეკლო (12. 80), ალავერდის წმინდა გიორგის ტაძრის ოქროს ხატის წარწერის თანახმად, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა განაახლა ალავერდის მორღვეული გალავანი (15. 41, 685), „მრავლითა გულს-მოდგინებითა და ფრიადითა საფასითა წარგებითა“, მოაჭედინა წმინდა გიორგის ხატი. წმ გიორგის ხატი დაუკვეთიათ სამებისა და წმ. სერგის ლავრის ფერწერული სახელოსნოსათვის (მოსკოვთან,

ზაგორსკში), 1721 წელს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის დაკვეთით ხატი მთლიანად შეუჭედავთ (წმინდანის სახისა და სახელოსნოს ემბლემის გარდა) (15. 532-533), ასევე „მძიმეთ ქვითა ოქროთა“ შეამკო სამღვდელმთავრო „მეორე გურგუნი“ და სახარება მოაჭედინა „ოქროთა სრულიად“. ყოველივე ეს ნიკოლოზს, როგორც თვით აღნიშნავს შეუსრულებია „მეფობასა დავითისსა“ ანუ დავით II იმამყულიხანის მეფობის პერიოდში – 1709-1722 წლებს შორის.

ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი ზრუნავს, როგორც ალავერდის მატერიალურ შეწევნაზე, ისე კულტურულ-სამწიგნობრო ცხოვრების განვითარებაზე. ნიკოლოზის დაკვეთით, 1714-16 წლებში ალავერდის ეკლესიაში დემეტრე მგალობელსა და ზაქარია ჭილაიშვილს გადაუწერიათ „დიდი სადღესასწაულო თუენი“ (19. A366, A379, A380). ნიკოლოზ ალავერდელმა დაიხსნა „მარბეველთაგან“ გატაცებული მარხვანი XVI საუკუნისა (19. A1404).

მისი მღვდელმთავრობის დროს აღსანიშნავია ალავერდის მონასტერში ერეკლე I-ის ასულის მარიამ ბატონიშვილის მოღვაწეობა. ნაადრევად დაქვრივებული მარიამ ბაგრატიონი ძმის, კახთა მეფის დავით იმამყულიხანის ნებართვით ალავერდის მონასტერში შემონაზვნდა და მაკრინედ იწოდა. მაკრინე მონაზონი შესანიშნავი მცოდნე იყო, როგორც მშობლიური ქართული, ისე სომხური, ბერძნული და ფრანგული ენებისა. ალავერდში შემონაზვნებამდე მისი ბრძანებითა და ხარჯით ალავერდში გადაუწერიათ „სადღესასწაულო“, რომელიც დღეისათვის სამ ხელნაწერშია შემონახული (19. A366; A379; A380); მის მიერაა გადაწერილი მეორე ნაწილი ე. წ. „ღვთაების გუჯრისა“, კანონიკური კრებული (19. Q427), ჰიმნოგრაფიული კრებული (19. S3269) და სხვ. მაკრინე ბატონიშვილის ორიგინალური შრომებიდან მნიშვნელოვანია იამბიკური „შესხმა“, რომელიც მას ბოლოსიტყვაობის სახით დაურთავს მის მიერ გადაწერილი საბას ლექსიკონისათვის (19. H1740) და საგალობლნი ალავერდის მონასტრის დამაარსებლის იოსებ ალავერდელისადმი (19. A387; S3269; H1762; H2077, ქუთ. 36) საგალობ-

ლების გარდა მასვე მიეკუთვნება იოსებ ალავერდელის მოკლე სვინაქსარული „ცხოვრება“ (15 .532-533).

ნიკოლოზ ალავერდელს მისი მრავალმხრივი ნიჭისა და ღვაწლის გამო, მოგვიანებით მის მიერვე გაცემული წყალობის წიგნის დამტკიცებისას ერთერთი მომდევნო ალავერდელი (პატა მოურავის ძე ნიკოლოზი), როგორც „ბატონს დიდს ნიკოლოზ ალავერდელს“ მოიხსენებს (1449. 2626), ის ამავე ეპითეტით იხსენიება 1775 წლით დათარიღებულ ერთ დოკუმენტში (18. 680). ალავერდელი მღვდელმთავარი უადრესად აქტიური სასულიერო, პოლიტიკური და კულტურული მოღვაწეა. დროა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს სათანადო ადგილი მიუჭინოთ XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნის გამორჩეულ ქართველ მოღვაწეთა შორის.

ასეთია, არსებული ინფორმაციის თანახმად, XVII საუკუნის ალავერდის კათედრის მეთაურთა ქრონოლოგიური რიგი. ჩატარებულმა კვლევამ არაერთი საინტერესო ისტორიული პირის გამოვლენის, ბიოგრაფიული დეტალის, ფაქტისა და დოკუმენტის დათარიღების დაზუსტების შესაძლებლობა მოგვცა. ამასთანავე თვალსაჩინო გახდა ამ მნიშვნელოვანი კათედრის მეთაურთა ნამოღვაწარი, როგორც სასულიერო, ისე პოლიტიკურ-კულტურული თვალსაზრისით. სამომავლოდ ვიტოვებთ დამატებითი ინფორმაციის მოპოვების იმედს, რაც მოგვცემს შესაძლებლობას მეტად დავაზუსტოთ ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია. სადღეისოდ კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით XVII საუკუნის ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური რიგი ასეთგვარად გამოიყურება:

- ამბა ალავერდელი ფილიპე (მიხაბაძე) – 1590-1602/1604-1611*
- ამბა ალავერდელი (ჩოლოყაშვილი) – 1602-1604*
- უცნობი ამბა ალავერდელი (იოვანე ავალიშვილი ?) – დაახლ. 1612-1627*
- ამბა ალავერდელი მიტროფანე – 1628-1636*
- ამბა ალავერდელი ზებედე – 1636-1648*
- ამბა ალავერდელი არსენ (ავალიშვილი) – 1648-[1660]*
- ამბა ალავერდელი გრიგოლ (ჩოლოყაშვილი) – დაახლ. 1664-1679*

ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ (ენდრონიკაშვილი) – 1683-1695
ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ (ხოლოყაშვილი) – 1695-1731

E. KACHARAVA

CHRONOLOGY OF ARCHBISHOPS OF ALAVERDI

Part II

The study “*Chronology of Archbishops of Alaverdi*” presents chronology of the Archbishops of Alaverdi in the second part of the XVII century. The years of their leadership and details of their activity were identified in the research. These are the following Abbas of Alaverdi: *Grigol (Choloqashvili) (Approximately 1664-1676), Nikoloz (Endronikashvili) (1683-1695) and Nikoloz (Cholokashvili) (1695-1732).*

All these Abbas of Alaverdi were representatives of noble families. They were in close relation with the Kakhetin royal family – actively participating in political, social and cultural life of the country.

The period of Grigol Choloqashvili being an Abba of Alaverdi was notable for a relatively peaceful development of the Kakhetian Kingdom. *Grigol (Choloqashvili)* played an important role in arrangement of the marriage of King Archil. Active interference of Grigol of Alaverdi with solution of such an important issue was evidence of his great authority.

King Archil was the one who continued rehabilitation and renovation of the heavily damaged Alaverdi Cathedral. Apparently, Grigol of Alaverdi was among those who participated in the rehabilitation of the Cathedral.

The next Abba of Alaverdi – *Nikoloz Endronikashvili* was at the head of the Cathedra of Ninotsminda before becoming an Archbishop of Alaverdi. One of the gateways of Ninotsminda Cathedral was built by Nikoloz. He also built an iconostasis of a renovated and de-

corated Ninotsminda Cathedral, which is recorded in an inscription on its gateway.

Nikoloz Endronikashvili put on the Head Priest's crown without permission and sanctification of the Catholicos. Such disrespect of the Archbishop resulted in a serious conflict. Finally, this attempt of Abba of Alaverdi had failed, as the Catholicos of Mtskheta timely suppressed the separatist action of the Kakhetian Head Priest. There are no first-hand data about how the conflict was resolved. It is known that Nikoloz Endronikashvili retained the Cathedra. The reason might be that Catholicos Nikoloz Amilakhvari forgave him the misdeed owing to intervention of Ioseb Tbileli. Or perhaps it was due to the events that took place in Kartli, namely, accession of Erekle I to the throne and the change that took place at the Catholicos' throne – substitution of Nikoloz Amilakhvari by Ioane X Diasamidze. The situation ended favorably for Nikoloz of Alaverdi. The inspirer of the separatist action of Nikoloz Endronikashvili, a lawful heir of the Kakhetian Kingdom Erekle I, came to power.

From the moment of his accession, Nikoloz of Alaverdi vigorously started establishing the disturbed church order among the serfs and congregations of Alaverdi. The evidence of this can be found in numerous documents.

The Abba of Alaverdi Nikoloz Choloqashvili was the Archbishop of Sameba and later – the Archbishop of Rustavi before occupying the Cathedra of Alaverdi.

Nikoloz Choloqashvili was not only a clerical, but also a significant political figure. He is also remarkable for his constructional and publishing initiatives. In the times of Nikoloz Cholqashvili significant constructional and rehabilitation activities took place in Alaverdi.

Abba of Alaverdi – Nikoloz Choloqashvili was in charge of both providing material aid to Alaverdi and sustaining its cultural and librarian life. On request of Nikoloz, Demetre Mgalobeli and Zakaria Chilaishvili rewrote the collection of hymns prescribed for the whole year in calendar order of Alaverdi Church. Nikoloz of Alaverdi saved the stolen "*Markhvani*" (book of prayers to be read during fasting) of the 16th century from "raiders". The daughter of Erekle I – Mariam Batonishvili's activities in the Alaverdi Monastery (while Nikoloz's was an Archbishop) are also worth mentioning. Collection of hymns for great Christian holidays (which has been preserved in three

manuscripts) were rewritten by her request and financial aid. She personally rewrote the second part of the canonical collection of "the Divine Gujar (deed)", a hymnographic collection and others. Some of the most remarkable original works of Makrine Batonishvili are iambic "Praising" (attached by her as an afterword to Saba's dictionary) and hymns to the founder of Alaverdi Monastery, Ioseb of Alaverdi. In addition to the hymns, she is the author of the short biographic data of Ioseb of Alaverdi written for a *typikon*.

Nikoloz Cholokashvili is one of the most active clerical, political and cultural figures. It would be right to give him his proper place among outstanding Georgian figures of the 17th-18th century's boundary.

According to the available sources, the chronological succession of the Archbishops of Alaverdi looks like this today. The paucity of the sources prevented me from reconstructing a complete picture of the life and the activities of the Archbishops of Alaverdi. Quite a few details of their biographies still remain unknown. The efforts to get precise details from their biographies revealed a number of interesting and important facts. It gives the possibility to identify the data of the documents more precisely. Also new topics of interest and issues requiring further research have emerged.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, თბ., 1973.
2. ვარჯჯის ეპიგრაფიკული ძეგლები, ტ. I, ნაკ. I, წმ. დავითის ლავრა, უდაბნოს მონასტერი (XI-XVIII სს.), გამოსაცემად მოამზადეს დ. კლდიაშვილმა და ზ. სხირტლაძემ, თბ. 1999.
3. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტ. I, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ. 1940.
4. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწე-

რის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973.

5. კავლელიშვილი ელ., ალავერდის სამღვდელმთავრო თავსაბურავი საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში, კრებული „ალავერდის ეპარქიის ისტორიის ფურცლები, I, 2006-2007.
6. კაკაბაძე ს., ისტორიული საბუთები, წ. IV, ტფ. 1913.
7. კახეთის ისტორიული ძეგლების წარწერები, კრებული შეადგინა და განმარტებები დაურთო თ. ბარნაველმა. თბ. 1961.
8. კაჭარავა ე., დომენტი კათოლიკოსის მოღვაწეობის საკითხისათვის, ანალები, №1, 2002.
9. კლიშიაშვილი აკ., XIV-XVIII სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი, 1964.
10. Переписка Грузинских Царей съ Российскими Государями, от 1659 г. По 1770 г., СПб, 1861.
11. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კვლიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა. თბ. 1991.
12. ჟორდანიას თ., ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წგნ. მეორე, ტფ., 1897.
13. ჟორდანიას თ., ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი, 1903.
14. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, (ე. კაჭარავას ნაწილი), თბ., 2000.
15. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007.
16. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. II, თბ., 1966.
17. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.
18. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. IV, თბ., 1972.
19. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

20. სცსსა.
21. ცხოვრება საქართველოდსა (პარიზის ქრონიკა), *ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები, II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ვ. აღასანიამ, თბ., 1980.*
22. ჯანდიერი გ. XVII საუკუნის აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული ქრონოლოგიის საკითხისათვის, *მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, თბ., 1971.*